

La hisenda de la Casa Ducal de Cardona i els seus estats a mitjan segle XVII

Andreu Galera i Pedrosa

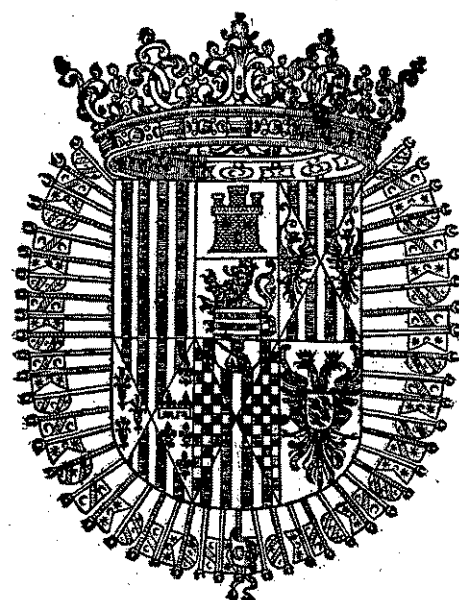
La Casa Ducal de Cardona ha estat la hisenda noble més important de Catalunya i, tal i com es veu en aquest article, amb diferència.

Andreu Galera ens descriu minuciosament el contingut i la composició d'aquesta hisenda gràcies a una nova font d'origen judicial.

L'escrit es tanca amb una anàlisi numèrica de l'estructura d'ingressos dels Ducs de Cardona.

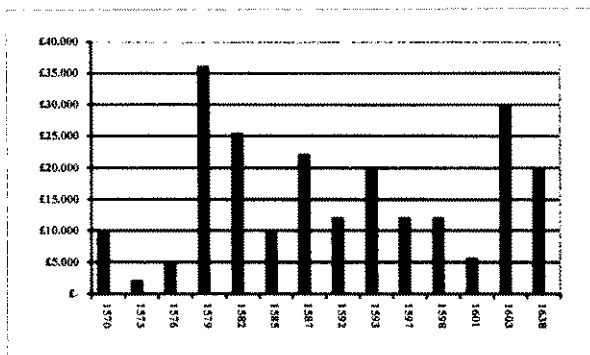
Amb el següent treball, volem donar a conèixer la hisenda ducal de Cardona en relació als diferents estats que la composaven pels volts del 1661, abans de la seva integració dins el casal ducal de Medinaceli. Per a això mateix, comptem amb el memorial que els seus administradors van remetre arran el plet interposat a la Reial Audiència de Barcelona contra les universitats de la batllia de Cardona per Lluís Ramon Folc (n. 1608~† 1670), sisè duc de Sogorb, setè duc de Cardona, cinquè marquès de Comares, setè marquès de Pallars, a més de comte d'Empúries i de Prades, vescomte de Vilamur i d'un llarg llistat de baronies i senyories al principat de Catalunya i als regnes de València i de Castella.¹ Tot i depassar en molt els límits cronològics del nostre àmbit de treball, centrat entre d'altres línies de recerca en la senyoria, la renda feudal, l'endeutament i la fiscalitat senyorial a la Catalunya medieval,² creiem que les dades contingudes en aquest procés són prou interessants per a la seva publicació, ja que amplien les referències puntuals que mossèn Joan Serra i Vilaró aportà en el seu dia, alhora que contribueixen a millorar el coneixement que tenim sobre aquesta temàtica.³

Darrera d'aquest contenciós, que s'inicià a la darrerria del 1659 i que s'allargaria fins el 1665, s'ha de cercar la voluntat del nou duc, un cop su-

Escut de la casa ducal de Cardona en temps del duc Lluís amb les armes de Sogorb, Cardona, Comares, Pallars, Empúries, Prades i Urgell (J. LLOBET, *Declaración del arbol de la genealogía, y descendencia de los antiquísimos, nobilísimos, y excelentísimos vizcondes, condes y duques de Cardona en principado de Cataluña*, Barcelona, Antonio Lacavalleria, 1665).

perats els estralls de la revolta catalana del 1640 i de la guerra consegüent (i en el decurs de la qual, recordem el duc havia col·laborat amb el rei Felip IV en la sufocació de la revolta i en la recuperació del Principat), per recobrar en virtut al seu dret de primogenitura les rendes de la major dels seus

Evolució de les quantitats lliurades als ducs per les universitats de la batllia de Cardona entre els anys 1570 i 1638

dominis al Principat: el ducat de Cardona i la principal font d'ingressos, la sal del seu salí. En aquest sentit s'ha d'explicar que les rendes de la batllia de Cardona (una de les quatre demarcacions administratives que dividien el territori del ducat) havien estat consignades pels seus predecessors a les universitats dels castells, viles i llocs que la integraven amb l'objectiu de redimir el deute acumulat sobre les seves economies comunals com a conseqüència d'unes exigències senyoriales en augment traduïdes en serveis monetaris. Entre els anys 1570 i 1638 les universitats de la batllia van haver de donar més de 200.000 lliures en compliment de les demandes dels seus senyors, les quals tenien com a objectiu satisfer les seves necessitats pecuniàries que podien anar des del servei al rei, a la Lliga Santa o a la cort de Madrid i les assistències a les corts de Montsó fins al dot d'una filla, passant per la causa judicial contra Galceran de Cardona i d'altres raons. I el sistema emprat per les universitats per aconseguir les quantitats exigides no fou un altre que l'endeutament censal a la Taula de Canvi de Barcelona. Com a compensació o indemnització dels interessos anuals que s'havien de pagar pels censals morts venuts, els ducs consignaren a favor de les universitats les rendes de la batllia. I no tan sols per al pagament dels interessos, sinó què també per a la redempció de les quantitats rebudes a la Taula. Tanmateix, l'ús i abús d'aquest sistema basat en el crèdit censal, amb una demanda creixent per part dels senyors, comportà el trencament de

l'equilibri inicial entre el nivell d'endeutament i els ingressos ordinaris de la batllia, produint-se un increment dels interessos anuals a pagar en detriment de les anul·lacions de censals. I fou així com aquesta hipoteca efectiva de les rendes, que significava la seva administració per part de les universitats i els seus síndics, es va perllongar en el temps fins arribar al

govern del duc Lluís Ramon Folc que, en restablir l'administració al territori sota la seva jurisdicció, es va trobar amb una part de les rendes del ducat, les de la batllia de la vila de Cardona i amb elles les de la sal, obligades al deute generat pels seus avantpassats. Davant d'això, el duc va voler recuperar l'administració i la percepció íntegra d'aquestes rendes atenent la dignitat reial dels seus estats i el seu dret de primogenitura. A la súplica convocatòria feta el 3 d'octubre de 1659 pel duc davant la Reial Audiència li seguiren els cent trenta-nou articles lliurats el 29 de gener de 1660; els cent dinou del 23 de febrer de 1661, dins els quals es troba la relació que utilitzem com a font; i els noranta-set del 5 de març de 1665.

1. La hisenda ducal i la seva composició

Un cop exposades les circumstàncies que envolten la font documental emprada en aquest treball, passarem a l'anàlisi de les dades contingudes en relació a cadascun dels estats que integren el patrimoni del casal ducal de Sogorb-Cardona. Cal advertir en relació al ducat de Cardona i a d'altres estats catalans que al llarg dels articles del procés es parla sovint del trienni de 1660. En aquest sentit s'ha d'explicar que les rendes eren arrendades pels administradors del duc en pública subhasta a particulars, els *renders*, pel termini de tres anys. En el cas de Cardona, aquest encant comportava un cerimonial, en el què segons declara-

ció dels prohoms de Torà, "sempre el cònsol en cap de dita vila o persona que en nom d'ell assisteix en la vila de Cardona, seu en l'estrada de la vila de Cardona que se sol fer quan s'arrenden les viles de Torà i de Calaf i el demés llocs i viles de la vegueria de Segarra on concorren el cònsol de la vila de Cardona i el de Torà, Calaf, Sant Llorenç de Morunys, en el primer seti i lloc ans del de Calaf, a la mà dreta del cònsol de Calaf i al costat del cònsol de Cardona".⁴

1.1 El ducat de Cardona

Principal nucli patrimonial dels estats dels Cardona al Principat, era el cap i casal de la nissaga amb el castell i vila homònims al capdavant. Els seus orígens s'han de cercar en l'antic *oppidum* conegut amb el nom de *castrum Cardonam* que havia estat conquerit pels francs entorn l'any 798 com a enclavament estratègic per a la conquesta de la Marca Hispànica i mantingut com a tal pels comtes de Barcelona Guifré I i Borrell II, i en la vinculació entre els segles XI i XII del casal vescomtal d'Osona amb aquest castell.⁵ L'ascendència política que els diferents membres del casal assoliren entre el segle XII i XIV al costat dels comtes de Barcelona i dels reis d'Aragó, com a conseqüència d'un ampli patrimoni reunit mercè al poder econòmic que representava el domini dels afloraments salins situats al terme del castell, comportà, primer, que l'any 1375 el rei Pere III enaltís el títol vescomtal en comtal; i, segon, que l'any 1491 el rei Ferran II creés el ducat de Cardona.⁶ Integrat per un total de setanta-vuit castells, viles, llocs i quadres, els seus termes conformaven un bast territori d'aproximadament 1.952 km² (un 6 % del territori català), repartits en l'actualitat entre quaranta municipis, agrupats en vuit comarques, quatre de la província de Barcelona (Alt Penedès, Anoia, Bages i Berguedà) i quatre de la de Lleida (Alt Urgell, Noguera, Segarra i Solsonès).

Segons les dades del procés, els ingressos pel ducat eren d'unes 32.000 lliures, desglossats en quatre conceptes: la sal de Cardona que uns anys

per altres, *un cop pagats oficials y treballadors*, donava un total de 20.000 lliures a l'any; la *receptoría* de Cardona (que es correspondria a la seva batllia), unes 5.000 o 6.000 lliures anuals; la de Segarra (que es correspondria a la vegueria de la Segarra), unes 3.000 lliures anuals; la de Sant Llorenç de Morunys (que es correspondria a la seva batllia), unes 1.800 lliures; i els lluïsmes i les remissions de delictes d'aquestes demarcacions aportaven unes 1.500 lliures anuals. Cal constatar la absència de la vila i batllia de Solsona dins d'aquesta relació.

1.2 El marquesat de Pallars

El comtat de Pallars era l'únic comtat sobirà que havia escapat al control efectiu del casal comtal-reial de Barcelona. L'annexió del comtat de Pallars als estats dels Cardona s'ha d'emmarcar dins el procés de consolidació de l'autoritat de Ferran II i es va gestionar entre el 1487 i 1491, culminant amb la sentència contra Hug Roger i la seva esposa que comportà la confiscació dels seus béns i amb l'erecció per part del rei del comtat en marquesat. Per portar a terme el seu projecte polític el rei va comptar amb l'ajuda d'un home fidel als seus interessos, el comte de Cardona i almirall del regne Joan Ramon Folc III, ajudat pel seu fill el comte de Prades, Joan Ramon Folc IV. L'any 1487 el comte Hug Roger III era vençut per les armes i el seu comtat fou confiscat per la Corona per ser venut amb data del 15 de febrer de 1488 als Cardona pel preu de 36.000 lliures. L'any següent el comte de Cardona prenia possessió dels seus nous dominis. De fet, els serveis del comte de Cardona contra la casa de Pallars com a capità general foren l'argument principal per a que el rei erigís el comtat de Cardona en ducat.⁷

Segons les dades del procés, els ingressos pel marquesat havien acostumat a donar un any per altre en concepte de rendes, delmes i d'altres emoluments unes 1.800 lliures, sense lluïsmes ni remissió de delictes, que sumades a les aproximadament 500 lliures del *blat dels avansos*, feien una renda anual de 2.375 lliures. En el

trienni de 1660, havien estat arrendades per 10.759 lliures, de les quals 8.600 eren pel concepte de rendes i les restants 1.659 pel *blat dels avansos*. El terme mitjà estimat era d'un 3.400 lliures de renda anual.

1.3 El vescomtat de Vilamur

Els orígens del vescomtat de Vilamur s'han de cercar en el patrimoni de la família vescomtal del comtat de Pallars, documentada a partir del segle XII, que per trobar-se establerts al vall de Siarb (actual Soriguera) reberen primer el nom de vescomtes de Siarb per passar ja definitivament en el decurs de dit segle a dir-se vescomtes de Vilamur. Segles després, l'any 1381, el vescomte Pere VII de Vilamur moria sense descendència del seu matrimoni amb Violant Ximènex d'Urrea, raó per la qual els seus béns foren heretats en compliment de les clàusules del testament que havia ordenat el 19 d'agost de 1371 pel seu avioncle, Ramon d'Anglesola, senyor de Bellpuig.

Tot i que va prendre possessió del vescomtat de Vilamur, el baró de Bellpuig va renunciar als seus drets, potser pel motiu de no tenir descendència, i amb data del 26 de setembre de 1381 va fer donació d'aquests al seu nebot, el comte Hug II Folc de Cardona, dit també Hug d'Anglesola. El títol vescomtal de Vilamur seria emprat pels fills primogènits i hereus del casal comtal de Cardona fins l'entroncament amb la casa de Prades i l'annexió d'aquest comtat.⁸

Segons la relació del procés, els ingressos del vescomtat de Vilamur en concepte de rendes, delmes i altres eren, d'un any per altre, de 1.500 lliures sense lluïsmes ni remissió de delictes. En concret, en el trienni de 1660 havien estat arrendades per 5.125 lliures, amb una mitjana anual de 1.708 lliures 6 sous 8 diners. Els ingressos pels lluïsmes i les remissions de delictes pujaven, d'un any per altre, unes 400 o 500 lliures.

1.4 El comtat de Prades i la baronia d'Entença

Aquest títol fou creat l'any 1324 per Jaume II arran la concessió a favor del seu fill menor, l'infant Ramon Berenguer, de la baronia que fou de Gui-

llem d'Entença, a més dels llocs de les muntanyes de Siurana, que rebrien la designació de comtat de Prades. L'any 1335, l'infant Ramon Berenguer donava a la seva filla Joana la baronia o honor que fou de Guillem d'Entença amb els castells de Falset, la Mora i altres. I el 1341, Ramon Berenguer acordava amb el seu germà Pere, —que recordem, l'any 1325, s'havia fet amb el comtat d'Empúries a través del casal de Cardona—, el canvi del comtat de Prades pel d'Empúries.⁹

El títol comtal de Prades fou heretat per Joana d'Aragó, la filla més gran de Pere de Prades i Aragó (†1395), néta de Joan i besnéta de Pere, infant d'Aragó, que, l'any 1414, es maridava amb Joan de Cardona, vescomte de Vilamur i fill primogènit del comte de Cardona, Joan Ramon Folc I. Aquell mateix any moria l'avi de Joana, el vell comte Joan de Prades, raó per la qual aquesta es convertia en l'hereva del casal de Prades. Tot i això, Alfons II de Gandia i Bernat Joan de Cabrera, aquest com a marit de Violant, filla de Jaume de Prades, reclamaven també per a ells el comtat. S'establí així un contenciós que duraria onze anys fins que el 1425 el rei Alfons IV declarà a favor de Joana, afavorint els interessos del comte de Cardona, que d'aquesta manera veia com el seu fill i hereu, Joan, es convertia en comte consort de Prades. La unió de les cases de Prades i Cardona es faria del tot efectiva amb el seu nét i fill, respectivament, Joan Ramon Folc III, comte de Prades des de 1445 i, després de la mort del seu pare, l'any 1471, comte de Cardona.¹⁰ Un cop integrat dins els dominis dels Cardona, els fills primogènits i hereus del casal substituïren l'ús del títol vescomtal de Vilamur pel comtal de Prades.

Segons la relació del procés, el comtat ingressava entorn 2.500 lliures anuals sense lluïsmes ni remissions, esmentant-se el trienni de 1638, quan foren arrendades per 5.636 lliures 13 sous i 4 diners. Dins d'aquesta aproximació, s'inclouïen les 606 lliures 8 sous 10 diners anuals de les quèsties. Així mateix, els lluïsmes i les remissions del comtat eren unes 300 lliures. Pel que fa a la baronia d'Entença i les

viles que la conformaven, se'ns diu que a la vila de Falset li corresponien 800 lliures pels delmes i altres rendes; a Móra d'Ebre, 600 lliures (incloses les 267 lliures 8 sous 1 diner que pagaven de quèsties); a Tivissa, 700 lliures; a Garcia, 500 lliures; i per les remissions d'aquestes quatre viles, 200 lliures.

1.5 El comtat d'Empúries i el ducat de Sogorb

En morir el 1401 els seus dos darrers membres, s'extingia la segona línia d'aquesta casa comtal vinculada al casal reial d'Aragó-Barcelona, raó per la qual el comtat va restar en poder de la Corona fins l'any 1418, quan fou concedit pel rei Alfons IV al seu germà Enric I d'Aragó i Sicília (1399-1445). S'iniciava així, la tercera línia de la casa comtal d'Empúries pertanyent a la casa dels Trastàmara.

L'any 1422, l'esmentat Enric era desposseït pel seu oncle Joan II de Castella dels seus estats castellans (el ducat de Villena i el comtat d'Alburquerque, entre d'altres), circumstància aquesta que motivà que el 1436 el seu germà ratifiqués la concessió anterior del comtat d'Empúries, a més d'atorgar-li el senyoriu de la ciutat de Sogorb amb les baronies de Vall d'Uxó, Serra d'Eslida, Paterna, Benaguasil i altres, situades al regne de València. Anys després, el 1475, Ferran II enaltia el senyoriu de Sogorb en ducat en la persona d'Enric II d'Aragó (1445-1522), dit *l'infant Fortuna*, raó per la qual el títol comtal d'Empúries restà en un segon terme, essent emprat pels fills primogènits i hereus de la casa ducal de Sogorb a semblança del que succeïa al casal ducal de Cardona amb el títol comtal de Prades.¹¹

L'entroncament de les dues cases ducals es produí en les persones d'Alfons d'Aragó (dit Alfons Ramon Folc de Cardona), fill d'Enric II, i nét de l'infant Enric d'Aragó, i de Joana I Folc de Cardona, filla i hereva del Ferran I de Cardona. Amb aquest enllaç s'unien les dues màximes cases nobiliàries catalanes i el llinatge dels Cardona era la sisena vegada que entroncava amb el casal reial d'Aragó-Barcelona, a més dels de Castella, Portugal, Sicília i Nàpols. En els capí-

tols matrimonials signats el 30 d'abril de 1516, a Sogorb, el dot de Joana fou de 15.000 ducats consignats sobre els béns del seu pare, que es reservava 20.000 ducats i la baronia d'Alcolea al regne d'Aragó per a poder disposar en el seu testament (en morir sense haver testat, tots els seus béns integres foren heretats per Joana). La unió efectiva d'ambdós casals es va produir en la seva filla i hereva, la duquessa Joana II de Cardona que, malgrat la impugnació feta el 1575 pels seus vassalls, l'any 1599, rebia juntament amb el seu marit, Dídac Fernández de Córdoba, marquès de Comares, la concessió dels títols de ducs de Sogorb i comtes d'Empúries per part de Felip III.¹²

Segons la relació del procés, els ingressos del ducat eren d'unes 14.000 lliures anuals, desglossades en 4.000 o 4.500 per la ciutat de Sogorb; altres 4.500 o 5.000 pels llocs de Vall d'Uxó i Serra d'Eslida, baronies de Fanfara i Sueca, i els llocs de Castro i Alfonteguilla; altres 3.000 o 4.500 per Benaguasil de la Pobla; altres 2.200 per la baronia de Paterna; i 500 per les remissions de tots aquests indrets. Al seu costat, els ingressos del comtat d'Empúries acostumaven a ingressar, un any per altre, unes 3.000 lliures, sense lluïsmes ni remissions, que valien unes 500 lliures.

1.6 La baronia de la Conca d'Òdena

El domini del casal ducal de Cardona sobre la Conca d'Òdena i la baronia homònima que integrava les seves possessions en l'àrea central de l'Anoia, és el resultat de la contínua expansió patrimonial duta a terme des del segle XI pels vescomtes de Cardona en aquesta contrada, amb enllaços matrimonials clau com els duts a terme amb les nissagues dels Claramunt i dels Jorba,¹³ de tal manera que al llarg del segle XIII afermen el control sobre Montbui, Claramunt, Orpí, Òdena, Castellolí i Jorba, amb un procés de penetració que culminaria al segle XIV.¹⁴

Segons la relació del procés, les rendes de la baronia acostumaven a ingressar, un any per altre, unes 2.500 lliures, sense lluïsmes ni remissions, que valien unes 200 lliures.

1.7 La baronia d'Arbeca i Juneda

La baronia d'Arbeca restava integrada per Arbeca, les Borgetes de Salena i els Castellots. Els seus orígens s'han de cercar en el castell d'Arbeca que fou heretat per Agnès de Torroja del seu avi matern, Guillem de Santa Fe, de mans dels seus pares Ramon de Torroja i Sibil·la de Santa Fe. L'any 1217, l'esmentada Agnès enllaçava amb el vescomte Ramon Folc IV de Cardona i aportava en dot 2.000 morabatins d'or alfonsins i el senyoriu d'Arbeca i de Solsona.¹⁵ En ordenar Agnès el seu testament l'any 1247, l'heretat universal fou per al seu fill Ramon de Cardona, passant d'aquesta forma la baronia a engrossir el patrimoni de casal vescomtal de Cardona. En el segle següent, la baronia fou heretada per una branca col·lateral de la família vescomtal, passant després a mans dels casals d'Erill i després dels Cornell, senyors d'Alfajarín. El 1375, Lluís Cornell va vendre la vila i castell d'Arbeca a Jaume Roger de Pallars pel preu de 20.000 florins d'or. Tal volta, el 1388, el mateix comte de Pallars venia la baronia al comte Hug II Folc de Cardona pel preu de 50.000 florins d'or.¹⁶

Respecte a la baronia de Juneda, composta només per la vila que li dona el seu nom, des del segle XII restava integrada dins el patrimoni dels Cervera. Amb la mort, el 15 de juny de 1356, d'Alamanda, vídua de Ramon de Cervera, la vila i baronia fou presa pel seu nét, el vescomte Pere VII de Vilamur, el qual havia estat designat hereu universal de la seva àvia en virtut del testament que aquesta havia ordenat el 1325. Un cop dins el nucli patrimonial dels Vilamur, la baronia passaria, juntament amb el vescomtat, a mans dels comtes de Cardona en virtut de la donació feta l'any 1381 per Ramon d'Anglesola, senyor de Bellpuig.

Segons la relació del procés, les rendes d'ambdues viles acostumaven a ingressar, un any per l'altre, unes 3.800 lliures, sense lluïsmes ni remissions que valien unes 100 lliures.

1.8 La baronia d'Oliola

El castell, vila i baronia d'Oliola, emplaçada al bisbat d'Urgell, pertan-

via als senyors de la baronia de Bellpuig (que recordem eren una branca col·lateral dels Cardona). El 24 d'agost de 1496, el duc Joan Ramon Folc IV comprava la baronia d'Oliola del baró de Bellpuig, Ramon de Cardona i Anglesola.¹⁷ Segons la relació del procés, els ingressos de la baronia eren de 500 lliures anuals.

1.9 El marquesat de Comares

L'entroncament amb aquest casal castellà, –la capçalera dels seu estat es situava a la ciutat andalusa de Lucena–, s'ha de cercar en la persona de Joana d'Aragó i de Cardona (a. 1539-†1608) que s'esposà amb Diego Fernández de Córdoba (1524-†1601), dit *el Africano*, tercer marquès de Comares. L'any 1575, el fill primogènit i hereu del casal ducal de Cardona, el duc Francesc Ramon, moria sense descendència, motiu pel qual el títol ducal i els seus estats foren heretats per la seva germana Joana que rebria a partir de llavors el nom de Joana II Folc de Cardona. Com a marquesa consort de Comares, la unió entre ambdós casals formalitzaria en els seus descendents. Segons la relació del procés, els ingressos del marquesat eren d'unes 77.880 lliures anuals.¹⁸

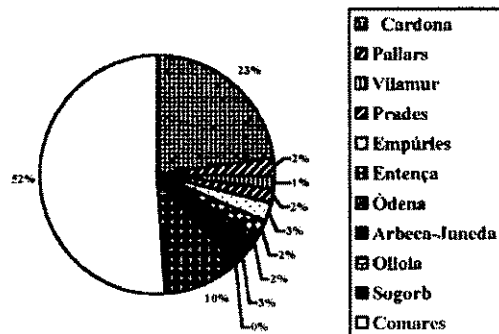
2. Estudi de la hisenda ducal

La suma de cadascun dels senyorius representa un ingressos totals de 136.700 lliures, si bé que els administradors estimaven que havien de *fructificar tots los estats de la casa de Cardona per son majorasgo cada any més de 150.000 lliures*, quantitat aquesta que se situa entre les 167.000 lliures a la dècada de 1620, segons fonts citades per Joan Serra Vilaró, i les 120.000 lliures estimades per Pere de Marca pels volts de 1640. Amb la deguda precaució que hem d'acollir aquestes dades (la relació no deixa de ser conseqüència d'una causa judicial que respon als interessos del senyor i per això mateix no podem deixar d'observar certes desviacions com és el cas del comtat d'Empúries, les rendes del qual suposaven a mitjan segle XVII un ingressos per als ducs superiors als 5.000 escuts, segons un me-

morial dels seus habitants adreçat al rei de França), aquesta xifra situada entre les 136.700 i 150.000 lliures ens permet constatar, en la línia ja advertida per Núria Sales, la diferència abismal existent entre la renda de la casa ducal de Cardona i la de les altres cases nobiliàries catalanes que es trobaven entre les 1.000 i 25.000 lliures, sense oblidar els petits senyors amb 200, 300 o menys. Sense obviar que són el doble dels ingressos ordinaris de Barcelona ciutat; properes a la Generalitat (170.000 lliures a l'any) i en poc inferiors a la hisenda reial a Catalunya (200.000 lliures a l'any).¹⁹ Dins l'amalgama de senyorius que conformaven el patrimoni dels Cardona, el marquesat de Comares era la principal font d'ingressos amb una renda que significava el 52% dels ingressos totals de la seva hisenda. Ja dins l'àmbit català, i, certament, a molta distància, li seguien el ducat de Cardona amb un 23% i el de Sogorb amb un 19%. I molt per sota d'aquests percentatges s'hi trobaven el comtat d'Empúries i la baronia d'Arbeca i Juneda, amb rendes que es situaven, respectivament, entorn el 3%; el marquesat de Pallars, el comtat de Prades i les baronies d'Entença i Òdena amb rendes que es situaven, respectivament, entorn el 2%; el vescomtat de Vilamur, amb una renda que es situava entorn l'1%; i, en darrer terme, la baronia d'Oliola amb una renda que significava el 0'219%.

Segons Joan Serra i Vilaró, *l'administració de justícia era la renda més fructifera per als senyors i, per això, els batlles esdevingueren els principals executors de la mateixa*.²⁰ Aquesta afirmació s'hauria de matisar, ja que si comparem les dades que aporta la relació, les relatives a les remissions o composicions de delictes, juntament amb els lluïsmes, només signifiquen un 5'70% en relació als altres ingressos de *les rendes, delmes y demás emoluments* (94'3%). Amb tot i això, la generalitat de les dades contingudes a la nostra font, ens obliga a ser prudents al respecte.

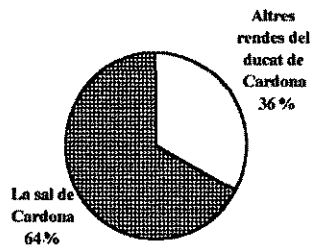
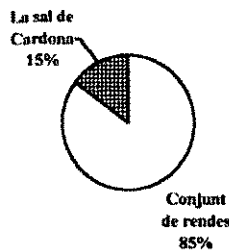
Com ja hem dit, a Catalunya, el principal estat era el ducat de Cardona, gràcies a les seves salines. Si comparem l'import anual de la sal, unes

La hisenda de la casa ducal i la renda de cadascun dels seus estats en percentatges.

20.000 lliures, amb la renda total de la casa ducal, aquesta quantitat equival només un 14'63 %, però si la comparem només amb els ingressos del ducat aquest percentatge puja fins el 63'89 %. Circumstància aquesta que ens permet adonar-nos de la vàlua que la sal tenia per als ducs, donat que ja no tan sols era la renda més important de tot el ducat, sinó que també de tots els seus dominis al Principat (una renda que supera amb escreix els ingressos ordinaris d'una ciutat com Tarragona situats entorn les 4.000 i 5.000 lliures anuals), alhora que confirma les paraules del jesuïta Pere Gil que al 1600 exposava que *la principal renda de aquell ducat es de la sal*.²¹

En el futur caldrà contrastar les dades generals aportades per la font aquí emprada amb les que ens ofereixen els capbreus, la principal font per a conèixer les propietats, drets i privilegis que el senyor tenia i exercia damunt els membres d'una comunitat. A semblança de l'experiència duta a terme a les Valls d'Àneu,²² la publicació dels capbreus redactats en època baix medieval i moderna permetria disposar de les dades particulars de cadascuna de les viles, castells, quadres, llocs i parròquies incloses dins el comtat i ducat de Cardona, a més dels altres senyorius propis del casal ducal. Tanmateix, l'experiència ens demostra la feixuga tasca que s'amaga darrera d'aquesta declaració d'intencions. A la dispersió dels fons documentals de l'antiga Cúria ducal (distribuïts majoritàriament entre l'Arxiu de la Corona d'Aragó i la Biblioteca de Catalunya i, en menor mesura, entre l'Arxiu

A l'esquerra percentatge de la sal de Cardona en relació al conjunt de les rendes de la hisenda ducal. I a la dreta percentatge de la sal de Cardona en relació a les rendes pròpies del ducat de Cardona

Històric de Berga i l'Arxiu Diocesà de Solsona), hem d'afegir l'abundor de material. En aquest sentit, a l'Arxiu Històric de Berga s'hi troba una relació del masos ròncecs del terme de Fals, amb les corresponents declaracions dels seus propietaris, feta l'any 1494. Doncs bé, en època més moderna algun oficial o administrador de la Cúria va registrar aquest volum amb la següent llegenda: *Masos ròncechs en el término del castillo de Falchs. A los cabreos. N.º 2.783. Falchs.*

Notes

1. Arxiu Històric de Cardona, I.5, *Resumen o traslado de la causa del II lustre Duch de Cardona contra las Universitats de la vila de Cardona y sos castells*, F. 560 retro-644 retro, articles 62-123.
2. A. GALERA I PEDROSA, «El comte de Cardona Joan Ramon Folc I i els seus creditors barcelonins al començament del segle XV», *III Congrés d'història de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Institut de Cultura Municipal, 1993, p. 287-291; *idem*, «Endeutament i fiscalitat senyorial a la Catalunya del segle XV. El cas del comtat de Cardona (1419-1433)», *Fiscalidad real i finanzas urbanas en la Catalunya medieval* (M. Sánchez Martínez, ed.), Barcelona, CSIC, 1999, p. 363-397.
3. J. SERRA VILARÓ, «La vila, el veïnat i els castells», *Història de Cardona*, llibre III 1ª part, Cardona, Sugrañes, 1968, p. 74-75
4. J. CORBERÓ I CORBERÓ, *Història civil i religiosa de la vila de Torà*, Torà, 1982, p. 62.
5. F. VALLS TABERNER, «La primera dinastia vescomtal de Cardona», *Estudios Universitaris Catalans*, XVI, Barcelona, 1931, p. 112-136; M. ROVIRA I SOLÀ, «Noves dades sobre els primers vescomtes d'Osona -Cardona», *Ausa*, IX, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1980-1981, p. 249-260; F. RODRÍGUEZ-BERNAL, *Una familia de la nobleza catalana en los siglos XI y XII, los Cardona*, tesina inèdita, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1998; *idem*, «Els vescomtes d'Osona. Dades familiars i gènesi patrimonial d'un linatge nobiliari pels volts de l'any 1000», *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orhac*, Vic, Eumo Editorial, 1999, p. 163-174.
6. S. SOBREQÜÉS, *Els Barons de Catalunya*, Barcelona, 1989 (4.a edició); *idem*, «La nobleza catalana en el siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7, Barcelona, Inst. de Historia Medieval de España, 1970-1971, p. 513-531; J. SERRA VILARÓ, «Els senyors de Cardona», *Història de Cardona*, llibre I, Tarragona, Sugrañes, 1966; A. DE FLUVIA I ESCORSA, «Los vizcondes de Osona, después llamados de Cardona, luego Condes y, finalmente, Duques de Cardona», *Hidalguia*, 148-149, Madrid, 1978, p. 729-730.
7. J. SERRA VILARÓ, «Els senyors», *op. cit.*, p.

1.	El ducat de Cardona: 31.300/32.300 ll. ±	
1.1.	la sal de Cardona	20.000 ll.
1.2.	Rendes, delmes i altres de la <i>receptoría</i> de Cardona	5.000/6.000 ll.
1.3.	Rendes, delmes i altres de la <i>receptoría</i> de Sogorra	3.000 ll.
1.4.	Rendes, delmes i altres de la <i>receptoría</i> de Sant Llorenç	1.800 ll.
1.5.	Lluitames i remissió de delictes	1.500 ll.
2.	El marquesat de Pallars: 3.400 ll. ±	
2.1.	Rendes, delmes i altres	1.800/2.866 ll.
2.2.	Blat <i>dols avansos</i>	500/553 ll.
3.	El vescomtat de Vilamar: 2.000 ll. ±	
3.1.	Rendes, delmes i altres	1.500 ll.
3.2.	Lluitames i remissió de delictes (s'incloïen els de Pallars)	500 ll.
4.	El comtat de Prades: 2.800 ll. ±	
4.1.	Rendes, delmes i altres	2.500 ll.
4.2.	Lluitames	300 ll.
5.	El comtat d'Empúries: 3.500 ll. ±	
5.1.	Rendes, delmes i altres	3.000 ll.
5.2.	Lluitames	500 ll.
6.	La baronia d'Entença: 2.803 ll. ±	
6.1.	Rendes de Falset	800 ll.
6.2.	Rendes de Mora	600 ll.
6.3.	Rendes de Tivissa	703 ll.
6.4.	Rendes de Garcia	500 ll.
6.5.	Remissions	200 ll.
7.	La baronia de la Conca d'Òdena: 2.700 ll. ±	
7.1.	Rendes	2.500 ll.
7.2.	Lluitames	200 ll.
8.	La baronia d'Arbeca i Juneda: 3.900 ll. ±	
8.1.	Rendes	3.800 ll.
8.2.	Remissions	100 ll.
9.	La baronia d'Oliola: 300 ll. ±	
10.	El ducat de Sogorb: 14.000 ll. ±	
10.1.	Sogorb	4.000/5.000 ll.
10.2.	Vall d'Uxó, Serra d'Eslda; baronies de Favara i Sueca; llocs de Castro i Alfordeguilla	4.500/5.000 ll.
10.3.	Banaguassil de la Pobla	3.000/4.500 ll.
10.4.	La baronia de Paterna	2.200 ll.
10.5.	Remissions	500 ll.
11.	El marquesat de Comares: 70.000 ll. ±	
11.2.	Ciutat i terme de Lucena (sense delmes)	4.213.982 mar. 1.525 f. blat 763 f. ordi 762 f. palla 838 gall. 2.500 f. 2.000 f. 1.000 rov. 2.500 càr. 824.000 mar. 1.343.000 mar. 15.000 ll. 3.000 / 4.000 ll.
	delmes del blat	
	delmes d'ordi	
	delmes d'oli	
	delmes de raïm	
11.3.	Delmes de Comares, Canillas, Arcos i Arruzabala	
11.4.	Rendes de Chillón	
11.5.	Rendes d'Espajo	
11.6.	Lluitames i remissions	

Abreviatures

càr.	càrregues
f.	fanegues
gall.	gallines
ll.	lliures
mar.	maravedis
rov.	roves

Equivalències

34 maravedis =	1 rei (al marquesat de Comares)
1 rei =	350'54 diners (al marquesat de Comares)
La fanega de blat =	1 ll. 12 ss. (al marquesat de Comares)
La fanega d'ordi =	1 ll. (al marquesat de Comares)
La fanega de palla =	12 ss. (al marquesat de Comares)
La gallina =	6 ss.
La rova d'oli =	1 ll. 10 ss.
La rova de raïm =	4 ll.

Rendes de la hisenda local

- 421-422; M. RAVINA MARTÍN, «Documentos de Pallars en el Archivo Ducal de Medinaceli (Sevilla)», *Miscelánea de estudios dedicada al Prof. Antonio Marón Ocete*, II, Granada, 1974, p. 911-920; A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, «Los estados catalanes agregados a la Casa Ducal de Cardona», *Hidalguía. Libro XXV Aniversario de la Escuela de Genealogía, Heráldica y Nobiliaria*, Madrid, 1985, p. 581-582; *idem*, *Documentación de la Casa de Medinaceli: El Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*, I, Madrid, Ministerio de Cultura, 1990, p. 48-49.
8. J. SERRA VILARÓ, «Els senyors», *op. cit.*, p. 312-313; P. OSTOS SALCEDO, «Documentación del vizcondado de Vilamur en el Archivo Ducal de Medinaceli (1126-1301). Estudio diplomático y edición», *Historia, Instituciones y Documentos*, VIII, Sevilla, 1982, p. 267-384; A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, «Los estados», *op. cit.*, p. 581-582; *idem*, *Documentación de la Casa*, *op. cit.*, p. 46-47.
9. J. SERRA VILARÓ, «Els senyors», *op. cit.*, p. 375-376; P. LÁZARO DE LA ESCOSURA, «El condado de Prades: Contribución al estudio de sus documentos», *Historia, Instituciones y Documentos*, III, Sevilla, 1976; A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, «Los estados catalanes», *op. cit.*, p. 581-582; *idem*, *Documentación de la Casa*, *op. cit.*, p. 39.
10. J. SERRA VILARÓ, «Els senyors», *op. cit.*, p. 343 i 372-373.
11. A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Documentación de la Casa*, *op. cit.*, p. 38-41.
12. J. SERRA VILARÓ, «Els senyors», *op. cit.*, p. 448-450 i 464.
13. A. ALTISENT, «Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge», *Aplec de Treballs N° 1 del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, Montblanc, 1978, p. 33-83.
14. M. C. ALVAREZ MÁRQUEZ, *La Baronía de la Conca d'Òdena*, Barcelona, Fund. Noguera, 1990; F. SABATÉ, «Estructura socio-económica de L'Anoia (sigles X-XIII)», *Acta/Medievalia*, 13, Barcelona, Dep. d'Història Medieval-Facultat de Geografia i Història (Universitat de Barcelona), 1992, p. 175-238.
15. A. LLORENS I SOLÉ, «La valuosa ajuda, bèl·lica i diplomàtica, prestada al comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, pels Torroja, senyors del castell de Solsona», *Medievalia*, 8, Universitat Autònoma de Barcelona, Institut Universitari d'Estudis Medievals, 1988, p. 253-263.
16. J. SERRA VILARÓ, «Els senyors», *op. cit.*, p. 186-191; A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, «Los estados», *op. cit.*, p. 581-582; *idem*, *Documentación de la Casa*, *op. cit.*, p. 47-48.
17. A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, «Los estados», *op. cit.*, p. 581-582; *idem*, *Documentación de la Casa*, *op. cit.*, p. 44 i 49.
18. A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Documentación de la Casa*, *op. cit.*, p. 55.
19. N. SALES, «Senyors i vassalls a la Catalunya dels segles XVI-XVII», *Història de Catalunya*, vol. IV (Els segles de la decadència), Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 130 i 143.
20. AHC, XVII.1, núm. 43. J. SERRA VILARÓ, «La vila, el veïnat i els castells», *Història de Cardona*, llibre III 1ª part, Cardona, 1968, p. 80-84.
21. J. IGLESIES, «Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya», *Quaderns de Geografia*, I, Barcelona, 1949, p. 201-211; A. GALERA I PEDROSA, «La sai de Cardona», *Dovella*, 48, Manresa, CEB, 1994, p. 29-34.
22. I. ALONSO-M. MIQUEL-J.I. PADILLA, *Àneu a pams. El capbreu de les Valls d'Àneu de 1669*, (Quaderns del Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 1), Esterri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 1995.

Andreu Galera i Pedrosa

Historiador

Assegurances

CATALANA
OCCIDENT

Experts en futur, des de 1864

**HO ASSEGUREM
TOT, TOT I TOT**

Per saber-ho tot i tot sobre el Grup Catalana Occident i entrar en el món dels experts en futur, només ha de seguir la línia de l'horitzó i llançar-se a navegar. Descobrirà la web més completa en el sector assegurador espanyol i que demà li oferirà encara molt més.

www.catalanaoccidente.com

**Gaudeixi de les millors condicions en una companyia Líder
del mercat i amb la millor xarxa d'Agents professionals ...
Consulti'ns!**

SUCURSAL A MANRESA
Passeig Pere III, 16
Tel. 93 872 31 44 - Fax 93 872 67 70

OFICINA COMERCIAL A BERGA
Passeig de la Pau, 29
Tel. 93 821 15 58 - Fax 93 821 35 54